

Szczepański, Henryk

Ogólna charakterystyka polskiego czasopiśmiennictwa gospodarczego Drugiej Rzeczypospolitej

Kwartalnik Historii Prasy Polskiej 23/2, 23-44

1984

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

HENRYK SZCZEPAŃSKI

OGÓLNA CHARAKTERYSTYKA POLSKIEGO CZASOPIŚMIENICTWA GOSPODARCZEGO DRUGIEJ RZECZYPOSPOLITEJ

Prasa gospodarcza w badaniach prasoznawczych jest dostrzegana marginalnie na tle ogólnej charakterystyki powstawania i rozwoju prasy. Informację o czasopiśmiennictwie gospodarczym znajdujemy w opracowaniach poświęconych historii prasy, monografiach, artykułach i wydawnictwach słownikowo-encyklopedycznych. W niniejszym artykule dokonano charakterystyki polskiego czasopiśmiennictwa gospodarczego na terytorium Drugiej Rzeczypospolitej i Wolnego Miasta Gdańska w latach 1918—1939. Opracowując temat, autor natrafił na wiele trudności natury metodologicznej. Brak jest bowiem zdefiniowania pojęcia: czasopiśmiennictwo gospodarcze. Stąd też przyjęto, że za czasopismo gospodarcze należy uważać ogół czasopism specjalizujących się w teorii i praktyce gospodarczej. Również i klasyfikacja prasy gospodarczej nie jest ostatecznie określona. Aleksandra Garlicka dzieli czasopiśmiennictwo gospodarcze na:

- 1) gazety ogólnoinformacyjne, publikujące także wiadomości ekonomiczne;
- 2) magazyny, potem zaś czasopisma literacko-społeczne i naukowe, zawierające działy gospodarcze;
- 3) czasopisma naukowo-techniczne;
- 4) czasopisma o tematyce ogólnogospodarczej;
- 5) czasopisma specjalne poświęcone jednej gałęzi wiedzy ekonomicznej, a wśród nich także czasopisma techniczno-instruktażowe¹. Podobną kwalifikację czasopism przyjęto w artykule.

Przy opracowaniu artykułu wykorzystano prace Andrzeja Paczkowskiego, Tadeusza Kowalaka, Jerzego Jarosa, Andrzeja Romanowa i Zbigniewa Machalińskiego². Pomocne okazały się opracowania dotyczące bi-

¹ A. Garlicka, *Czasopiśmiennictwo gospodarcze*, [w:] *Encyklopedia historii gospodarczej Polski do 1945 r.*, Warszawa 1981, s. 114.

² A. Paczkowski, *Prasa polska w latach 1918—1939*, Warszawa 1980; T. Kowalak, *Prasa niemiecka w Polsce 1918—1939. Powiązania i wpływy*, Warszawa 1971; A. Romanow, *Prasa polska w Wolnym Mieście Gdańsku (1920—*

biografii prasy autorów: E. Czermarmazowicz, M. Sameckiej, J. Reitera, S. Antoniewskiego oraz H. Trockiej i J. Rainera³. Opracowując swe prace, oparli się oni na istniejących już bibliografiach wydawnictw, kartotekach, katalogach i spisach czasopism. Z wydawnictw encyklopedyczno-słownikowych, zawierających próbę syntezy wiedzy o prasie gospodarczej, wymienić należy: *Encyklopedię historii gospodarczej Polski do 1945 r.* i *Encyklopedię wiedzy o prasie*. Opracowania z zakresu bieżącej informacji statystycznej o działalności wydawniczo-prasowej w Polsce rozpoczął w 1920 r. Wydział Prasowy MSW. W latach następnych urzędową rejestrację druków prowadzili GUS oraz Biblioteka Narodowa (1929—1939).

Statystykę prasy ujęła Maria Czarnowska w pracy *Ilościowy rozwój polskiego ruchu wydawniczego* (Warszawa 1967), zaś metodologiczną stronę badań prasowych opracowali H. Jabłoński, A. Paczkowski, A. Notkowski, A. Garlicka, B. Golka, M. Tyrowicz, Z. Temp ski⁴.

Istnieje znaczna liczba prac dotyczących historii gospodarczej, polityki ekonomicznej Polski lat 1918—1939, a odwołujących się do prasy jako źródła wiadomości o procesach politycznych, decyzjach gospodarczych czy też przytaczających cytowane tam dane statystyczne. Większość opracowań posługuje się jednak prasą jako źródłem do historii politycznej.

Wiele źródeł do interesującego nas tematu znaleźć można w Archi-

1939), Gdańsk 1979; *Czasopiśmiennictwo hutnicze w Polsce*, pod red. J. Jarosa, Katowice 1979; Z. Machaliński, *Czasopiśmiennictwo morskie II Rzeczypospolitej*, Gdańsk 1969.

³ E. Czermarmazowicz, *Stan prac i problemy biografii czasopism polskich (1901—1955)*, Warszawa 1978; *Bibliografia polskich czasopism technicznych od 1918 do 1928 r. z zakresu techniki i przemysłu*, [w:] *Bibliografia polskich wydawnictw technicznych za pierwsze dziesięciolecie niepodległości 1918—1928*, Warszawa 1929; J. Glensk, *Naktady prasy polskiej na Śląsku (1789—1939)*, „*Studia Śląskie*”, 1978, nr 34; *Katalog czasopism technicznych 1936 r.*, Warszawa 1936; M. Przywecka-Samecka, J. Reiter, *Bibliografia polskich czasopism śląskich do 1939 r.*, Wrocław 1960; *Spis organizacji gospodarczych*, pod red. S. Wysockiego, Warszawa 1939; H. Trocka, J. Rainer, *Polskie czasopiśmiennictwo spółdzielcze 1874—1958*, Warszawa 1962; I. Turowska-Bar, *Polskie czasopisma o wsi i dla wsi od XVIII w. do 1960 r.*, Warszawa 1963.

⁴ H. Jabłoński, *Opinia, parlament, prasa*, Warszawa 1948; A. Paczkowski, *Prasa w kulturze politycznej Drugiej Rzeczypospolitej. Problemy i propozycje badawcze*, „*Kwartalnik Historii Prasy Polskiej*”, 1980, nr 2; A. Notkowski, *Okoliczności powstawania czasopism jako przedmiot krytyki źródła prasowego*, tamże; A. Garlicka, *Terminologia polska stosowana w badaniach nad historią czasopiśmiennictwa*, [w:] *Historia prasy polskiej a kształtowanie się kultury narodowej*, Warszawa 1978; B. Golka, *Rozwój drukarstwa prasowego i układu graficznego prasy polskiej do roku 1939*, „*Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego*” (dalej: RHCP), t. 10: 1971, z. 3; M. Tyrowicz, *Historia prasy — jej zadania, źródła i metody badań*, [w:] *Metody i techniki badawcze w prasoznawstwie*, t. 1, Warszawa 1969; Z. Temp ski, *Prasa a rozwój gospodarczy i społeczny*, „*Zeszyty Prasoznawcze*”, 1972, nr 3.

wum Akt Nowych (zespoły: Administracja Ogólna i Specjalna; Prezydium Rady Ministrów; Ministerstwo Spraw Wewnętrznych; Ministerstwo Spraw Zagranicznych; Polski Związek Wydawców Dzienników i Czasopism; Instytucji Gospodarczych oraz akta osób i rodzin). W Archiwum KC PZPR przechowywane są akta redakcji czasopism chłopskich i robotniczych. Archiwum Państwowe miasta Warszawy posiada w swoich zbiorach pamiętniki i wspomnienia. W Archiwum Wojewódzkim w Katowicach znajdują się zespoły dotyczące śląskich organizacji gospodarczych, a poznańskie dysponuje aktami Polskiego Związku Zachodniego oraz organizacji i stowarzyszeń.

Głównym źródłem wiedzy o prasie Drugiej Rzeczypospolitej jest oczywiście sama prasa tego okresu. Jej egzemplarze i poszczególne tytuły są bardzo rozproszone, a sporządzenie wykazu wymagało przejrzania katalogów bibliotek: Narodowej, uniwersyteckich, Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk i wielu innych⁵. Stosunkowo najłatwiej dotrzeć do dużej części czasopism znajdujących się w Bibliotece SGPiS.

Dla badacza okresu 1934—1938 niezwykle cenny jest dwutygodniowy biuletyn bibliograficzny „Prasa Gospodarcza”, wychodzący przy współudziale 7 stołecznych czasopism gospodarczych, jak m.in.: „Bank” — Biuletyn Izby Przemysłowo-Handlowej, „Gospodarka Narodowa”, „Polska Gospodarcza”, „Rolnik-Ekonomista”, „Rolnictwo”. Wydawnictwo, pełniące rolę praktycznego przewodnika bibliograficznego po prasie gospodarczej, uwzględniało zawartość 76 czasopism gospodarczych według następujących działów: działalność gospodarza, polityka gospodarza, teorie i doktryny, historia gospodarza, wiedza gospodarza.

Reasumując, stwierdzić należy, że aktualny stan badań nad prasą gospodarczą jest fragmentaryczny i ma charakter przyczynkowski. Wynika to z braku źródeł archiwalnych, rozproszenia prasy. Stąd też niniejszy artykuł jako wstęp do badań nad prasą gospodarczą przedstawia jej szkicową, ogólną charakterystykę.

I

Po uzyskaniu niepodległości Polska nie stanowiła jednolitego organizmu. Każdy z byłych zaborów miał odmienny system administracji, gospodarki, inne obowiązywały przepisy prawne. Wreszcie każda dzielnica, wnosząc różny dorobek gospodarczy, odmienną miała też system prasowy.

⁵ Centralny katalog czasopism Biblioteki Narodowej w Warszawie; *Katalog czasopism Biblioteki SGPiS*, oprac. I. Biskupska, H. Szymańska, S. Wrzosek, przy współudziale H. Uniewskiej, cz. 2, Warszawa 1966; Katalog czasopism Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych; katalogi czasopism bibliotek: PTPN, UAM, UW, Centralnej Biblioteki Rolniczej, Archiwum KC PZPR, Biblioteki Sejmowej, Biblioteki Raczynskich.

wy. Potrzeby życia społeczno-gospodarczego, kierowanie państwem, przekazywanie informacji o decyzjach i zarządzeniach władz stwarzały zapotrzebowanie na prasę. Przy braku rozwiniętej prasy gospodarczej jej rolę spełniały działy gospodarcze gazet codziennych.

Zagadnienia gospodarcze zniszczonego wojną państwa trafiały na łamy: „Gazety Polskiej”, „Ilustrowanego Kuriera Codziennego”, „Kuriera Warszawskiego”, lwowskiego „Słowa Polskiego” (w tym ostatnim wyraźnie akcentowano dział naftowy). Zagadnieniem odbudowy przemysłu zajmowały się „Robotnik” i „Nasz Przegląd”, zaś reformą rolną „Wyzwolenie”⁶. Analizując treść dzienników z lat 1919—1920 można stwierdzić, że w podejmowanej szeroko problematyce gospodarczej rekompensowały one brak prasy gospodarczej.

Wraz z postępującą organizacją życia gospodarczego, powstaniem organizacji społeczno-zawodowych oraz rozwojem życia naukowego powstają czasopisma gospodarcze. Część z nich korzeniami sięga XIX i początków XX w., będąc kontynuacją uprzednio wydawanych tytułów, jak np. „Polska Gospodarcza” (dawniej „Przemysł i Handel”), większość jednak założona została w latach dwudziestych i trzydziestych XX w.

Czasopisma gospodarcze napotykały znaczne trudności materialne, stąd często okres ich ukazywania się był krótki. Natomiast czynnikiem wpływającym ujemnie na treść i jakość czasopism był brak kadry dziennikarskiej. Z biegiem lat stan ten uległ poprawie, do redakcji napływali ludzie kończący studia w odrodzonej Polsce.

W pierwszym okresie istnienia czasopisma pozbawione były serwisu informacyjnego, bowiem specjalistyczne agencje prasowe powstały na przełomie lat dwudziestych i trzydziestych. Nowe periodyki gospodarcze nie opierały się na stałym czytelniku (brak prenumeraty i ogłoszeń); większość wydawców korzystała z dotacji tych organizacji, których pisma były organami. Nie tworzyło to trwałych podstaw ich istnienia, stąd też nakłady nie przekraczały 1500 egz.

Prasa gospodarcza to miesięczniki, dwutygodniki i tygodniki oraz wyjątkowo dzienniki („Gazeta Handlowa”). Wobec przewagi tematyki mieszanej trudna jest ich klasyfikacja problemowa. Według klasyfikacji Głównego Urzędu Statystycznego, który do czasopiśmiennictwa gospodarczego zaliczał periodyki fachowe, ubezpieczeniowe, techniczne i komunikacyjne, ukazywało się ich w 1926 r. — 184, w 1930 — 279, w 1935 — 366 (łącznie z obcojęzycznymi)⁷.

Dane statystyczne o prasie częściowo się różnią. Tak więc *Katalog prasowy PAR* podaje, że w 1929 r. ukazywało się 177 polskich czasopism

⁶ Archiwum KC PZPR, Wydział Prasowy Prezydium Rady Ministrów, sygn. 11727.

⁷ *Encyklopedia historii gospodarczej...*, s. 114.

gospodarczych, zaś *Spis gazet i czasopism RP* T. Pietraszka — 229⁸. Wymienione dwa ostatnie źródła nie są wyczerpujące, noszą charakter reklamowy i nie zawierają wykazów wszystkich tytułów, a ponadto zawyżają nakłady. Dla roku 1929 należałoby przyjąć liczbę 297 czasopism gospodarczych, dla 1930 zaś 290, co wynika z analizy materiałów GUS oraz opracowań⁹. Z wymienionych 297 tytułów w 1929 r. 259 było polskich, 14 niemieckich, 11 ukraińskich, 6 żydowskich, 1 litewski oraz 6 drukowanych w innych językach¹⁰.

Wysoko zorganizowany ruch spółdzielczy wśród ludności ukraińskiej sprawił, że środowisko to wydawało stosunkowo dużo czasopism o charakterze gospodarczo-rolniczym.

Głównymi ośrodkami wydawniczymi prasy gospodarczej były: Warszawa, Kraków, Poznań, Lwów, Katowice, Bydgoszcz. W kilkunastu przypadkach czasopisma (przeważnie rolnicze) wydawano w mniejszych ośrodkach, jak Suwałki, Drohobycz, Leszno. Centrum stanowiła Warszawa, gdzie skupiała się większość wydawnictw naukowych, fachowych i czasopism organizacji społeczno-gospodarczych. Ukazywało się tutaj 36% wszystkich tytułów prasowych, 50—55% kwartalników i półroczników oraz czasopism ukazujących się 2—3 razy w miesiącu¹¹.

Słabą stroną czasopism gospodarczych były brak własnej bazy drukarskiej, co czyniło je drogimi, oraz źle zorganizowany kolportaż, celowo nieraz opóźniany przez drukarnie zlokalizowane w innych ośrodkach wydawniczych, co częściowo dezaktualizowało treść czasopism i powodowało stosunkowo wąski zakres ich oddziaływania na społeczeństwo.

Wielkości nakładów kształtowały się w okresie międzywojennym różnorodnie, zależnie od koniunktury gospodarczej kraju, a więc i od sytuacji ekonomicznej redakcji, oraz wielkości prenumeraty, chociaż znane są przypadki ponad 30% zwrotów.

Do połowy lat dwudziestych następował proces tworzenia się periodyków. Czasopisma techniczne drukowano wtedy w nakładzie 600—1000 egz., rolnicze do 2000 egz., spółdzielcze 1000—2000 egz., rzemieślnicze i handlowe do 3000 egz. Do roku 1924 nakłady nie zwiększyły się¹².

Kryzys gospodarczy lat 1929—1935 wyraźnie wpłynął na spadek liczby tytułów i nakładów. Większość czasopism ukazywała się w nakładach od 1000 do 2000 egz., pozostałe do 1000 egz.; najbardziej liczące się osiągały nakłady do 1500 egz. Organ rządowy, tygodnik „Polska Gospodarcza”, wychodził w nakładzie 3000 egz. Również pisma branżowe druko-

⁸ *Katalog prasowy PAR*, Poznań 1929, s. 153; *Spis gazet i czasopism RP* oraz *poradnik reklamowy. Biuro ogłoszeniowe Teofil Pietraszka*, Warszawa 1929, s. 119.

⁹ J. Rakowski, *Prasa gospodarcza*, [w:] *Pięć lat na froncie gospodarczym*, t. 2, Warszawa 1931, s. 642.

¹⁰ *Tamże*, s. 648.

¹¹ Paczkowski, *Prasa polska...*, s. 310.

¹² *Spis gazet i czasopism RP* 1922, Warszawa 1922.

wano w małych nakładach: prasa rolnicza, w tym hodowlana i leśna, upowszechniana była w 1500—3000 egz.

Wyżej rozwinięte rolniczo obszary Polski zachodniej miały czasopisma o nakładach pięcioletnich. Największy osiągnął „Poradnik Gospodarski”, organ Centralnego Towarzystwa Organizacji i Kółek Rolniczych, wydawany w 16 000 egz. (w latach kryzysu — 4000 egz.). Czasopisma naukowe wydawane w ośrodkach akademickich nie przekraczały 500 egz. Podobne wielkości uzyskiwały nakłady wydawnictw kwartalnych Instytutów Szerzenia Praktycznej Wiedzy Przemysłowej oraz Praktycznej Wiedzy Gospodarczej¹³.

Analiza tytułów i nakładów czasopism w latach wielkiego kryzysu gospodarczego wykazuje, że w pierwszym okresie panowała stagnacja; powolny wzrost ilości tytułów nastąpił po 1931 r. Wskazuje na to m.in. proces tworzenia nowych czasopism gospodarczych: 1931 — 12 tytułów, 1933 — 29, 1934 — 37, 1935 — 44¹⁴. Odsetek przyrostu nie przekraczał w pierwszym okresie 10⁰/₀ stanu z roku poprzedniego. Gwałtowne przyspieszenie rozwoju prasy (o 25⁰/₀) przypadło na okres zakończenia kryzysu, to jest na rok 1935.

Gdy w 1933 r. istniało 235 czasopism gospodarczych, w tym 208 polskich, to już w dwa lata później ich liczba wzrosła do 286, z czego 257 polskich¹⁵. Obserwujemy wzrost w czasopiśmiennictwie bankowo-finansowym, handlowym. Pojawiają się czasopisma samorządowe i liczna grupa statystycznych. Nowością okresu stało się powstanie czasopism technicznych, reprezentujących nowe dziedziny wiedzy i praktyki gospodarczej.

Widoczne staje się sprzężenie pomiędzy gospodarką polską a rozwojem prasy gospodarczej. Poprawa koniunktury gospodarczej i potrzeba wspierania polityki gospodarczej rządu oraz powstanie nowych organizacji społeczno-gospodarczych sprzyjały tworzeniu czasopiśmiennictwa gospodarczego.

Czasopisma gospodarcze podzielić można na ogólnogospodarcze, fachowe, spółdzielcze i zawodowe. Stosowano również podział na czasopisma naukowe, gospodarcze typu ogólnego lub branżowego. W każdym z tych działów można przeprowadzić klasyfikację poziomą ze względu na typ i charakter czasopism, a także pionową ze względu na dziedzinę gospodarki, którą reprezentowały.

W *Statystyce druków* GUS analizowanego okresu do czasopism gospodarczych zakwalifikowano: ogólne, samorządowe, spółdzielcze, ubezpieczeniowe, finansowe, kupieckie, gospodarczo-spółdzielcze, rolnicze, leśne, ogrodnicze, hodowlane, łowieckie, techniczne i przemysłowe. Wed-

¹³ „Praktyczna Wiedza Przemysłowa”, kwartalnik, Warszawa 1930—1931; „Praktyczna Wiedza Gospodarcza”, miesięcznik, Warszawa 1933.

¹⁴ GUS, *Statystyka Polski*, Seria C, z. 53, Warszawa 1937, s. 25.

¹⁵ *Tamże*, 1933, s. 24; 1935, s. 22.

ług tej klasyfikacji stan ilościowy prasy gospodarczej kształtował się następująco¹⁶:

Ilość	1926	1927	1928	1929	1930
Ogółem czasopism	1771	1975	2353	2329	2349
w tym gospodarczych	190	213	288	297	290

Jak już wspomniano, charakterystyczną cechą rozwoju czasopiśmiennictwa był jego dynamiczny rozwój do 1929 r.; nastąpił wówczas przyrost prawie dwukrotny, jeżeli porównamy z rokiem 1922, kiedy to na rynku czytelnicznym istniały 162 czasopisma gospodarcze, w tym 43 handlowe, 30 rolniczych, 30 przemysłowych¹⁷. Analizę rozwoju prasy gospodarczej przedstawia załączona tabela.

Czasopisma gospodarcze w latach 1927—1935

Rodzaj	Rok założenia									
	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	
Naukowe ^x	62	77	78	71	78	80	98	98	154	
Samorządowe	33	50	51	51	40	33	28	26	26	
Gospodarcze	205	271	280	277	289	294	315	321	375	
w tym:										
technika i przemysł	65	73	77	75	79	87	87	79	99	
ubezpieczenia	9	7	6	7	8	6	7	7	9	
rolnictwo i leśnictwo	41	54	55	52	57	57	61	53	64	
hodowla	17	20	19	20	18	19	20	17	21	
spółdzielczość	8	17	17	13	29	47	39	35	22	

^xNie uwzględnione w artykule.

Zródło: GUS, *Statystyka Polski*, Seria C, z. 53; *Statystyka druków 1935*, t. 11, Warszawa 1937, s. 21.

W latach trzydziestych powstała większość czasopism gospodarczych: np. w 1939 r. 461 na ogólną liczbę 2349 istniejących, w tym 1972 polskie. Na 286 polskich czasopism gospodarczych wychodzących w 1935 r. aż 141 utworzonych zostało po 1931 r.¹⁸

Obok poprawiających się warunków ekonomicznych na powstawanie czasopism gospodarczych wywarły wpływ rozwijające się organizacje spółdzielcze, rolnicze, rzemieślnicze, handlowe oraz sfery rządowe.

Najmniejszą grupę stanowiły czasopisma ogólnoteoretyczne. Zaliczyć tutaj należy najdłużej ukazującego się „*Ekonomistę*” (Warszawa), „*Ruch*

¹⁶ Rakowski, *op. cit.*, s. 641.

¹⁷ *Katalog prasowy PAR*, 1923, s. 103.

¹⁸ Wyliczone wg GUS, *Statystyka druków 1935 r.*, Warszawa 1937, s. 25.

Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny" (Poznań), „Czasopismo Prawnicze i Ekonomiczne" (Kraków), „Przegląd Współczesny" (Kraków), „Przegląd Prawa i Administracji" (Lwów), „Przegląd Prawa Handlowego" (Warszawa), „Roczniki Dziejów Społeczno-Gospodarczych" (Poznań—Lwów), „Studia Ekonomiczne" (Warszawa).

Ważne znaczenie w analizie statystycznej i prognozowaniu gospodarczym spełniały czasopisma Głównego Urzędu Statystycznego, które pojawiły się w latach dwudziestych. Były to: „Miesięcznik Statystyczny", „Wiadomości Statystyczne", „Kwartalnik Statystyczny", „Miesięcznik Pracy", „Handel Zagraniczny RP" i „Statystyka Cen".

Polityką gospodarczą zajmowało się wiele tygodników, dwutygodników i miesięczników, powstałych głównie w latach trzydziestych, wśród których na czołowe miejsce wysunął się rządowy organ ekonomiczny „Polska Gospodarcza". W poszczególnych działach redagowanych przez ministerstwa, a poświęconych głównym dziedzinom życia gospodarczego, pismo informowało o decyzjach i zarządzeniach gospodarczych, aktywnie propagowało politykę rządu.

Upowszechnianiem stanowiska kół gospodarczych zgrupowanych w Centralu, Związku Polskiego Przemysłu Górniczego, Handlu i Finansów (Lewiatan), zajmował się „Przegląd Gospodarczy", istniejący od 1 kwietnia 1920 r. Artykuły tam zamieszczone odzwierciedlały interesy wielkiego kapitału i służyły często za podstawę szerokich polemik w prasie gospodarczej. Rządziej polemizowały ze sobą „Polska Gospodarcza" i „Przegląd Gospodarczy". Stosunki pomiędzy wspomnianymi pismami trafnie określiła redakcja „Polski Gospodarczej": „Praktycznie jednak w okresie ubiegłych dziesięciu lat oba pisma nasze rzadko okazywały się w przeciwnych, a tym bardziej we wrogich sobie obozach. I to jest zrozumiałe: ideologia ustroju kapitalistycznego jest wspólna kołom gospodarczym i wszystkim dotychczasowym rządów w Polsce, interes gospodarczy leży u podstaw naszej polityki państwowej. Siłą więc rzeczy koła rządzące i koła gospodarcze mają i muszą mieć dużo więcej punktów stycznych niż rozbieżnych"¹⁹.

Wiele pism z tej grupy wskazywało na swoją niezależność. Czyniono tak, by zdobyć czytelnika i przekonać go, że redakcja obiektywnie ocenia zjawiska gospodarcze. Szczególnie mocno podkreślał to dwutygodnik „Gospodarka Narodowa", ukazujący się w Warszawie w latach 1931—1939. Pojawiał się więc w publicystyce gospodarczej nowy prąd, będący emanacją ideologii „państwowo-wychowawczej", zrodzonej na gruncie przełomu majowego — prąd, którego istotą była chęć zerwania z ujmowaniem szeregu zagadnień pod kątem doraźnych interesów jakichkolwiek grup gospodarczych czy politycznych²⁰. J. Rakowski twierdził, że dzie-

¹⁹ „Polska Gospodarcza", 1930, z. 15, s. 654.

²⁰ Rakowski, *op. cit.*, s. 645.

więćdziesiąt kilka procent prasy zawsze reprezentuje jakieś konkretne interesy, postulowanie niezależności jest więc nonsensem. Edward Rose stwierdzał, że samodzielne czasopisma gospodarcze nie istniały²¹.

Analiza treści czasopism tej grupy pozwala na postawienie tezy, że ich niezależność była pojęciem abstrakcyjnym: za każdym z pism stała określona grupa polityczna czy gospodarcza. Redaktorzy i publicyści zatrudnieni byli nie tylko w redakcji pisma, ale i w urzędach państwowych czy też zakładach przemysłowych. Autentyczna niezależność, jaką chciała zachować np. „Polityka Rolna”, stawiała pismo przed problemem dalszego istnienia. Koszty wydawnicze, niezwykle wysokie przy braku ogłoszeń, szczególnie w okresie kryzysu, szybko kończyły niezależność czasopisma.

Chroniąc się przed likwidacją, większość periodyków gospodarczych korzystała z dotacji, zleceń ogłoszeniowych, subwencji. Uzależniała się tym samym od rządu, kół gospodarczych czy też organizacji społeczno-gospodarczych, tym bardziej że i drugiej stronie zależało na współpracy. Dowodzi tego m.in. jedna z wypowiedzi przedstawiciela Lewiatana Andrzeja Wierzbickiego, w której stwierdził, że „przemysł potrzebuje poparcia opinii publicznej, aby zdobywać zrozumienie dla swoich zadań”²². Rozdawcą subwencji był obóz rządowy, który czerpał środki z przedsiębiorstw państwowych i monopoli, a także uzyskiwał je dzięki poparciu udzielanemu przez koła ziemiańskie i przemysłowo-finansowe. Stosowano różnorodne formy wspierania wydawnictw: od półurzędowego, tj. częściowego wykupienia pisma, po zlecenie ogłoszeń.

Inną formą poparcia stało się zakupywanie egzemplarzy niektórych czasopism przez poszczególne ministerstwa czy organizacje. Tak np. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych rozesłało do Komisarza Warszawy i wojewodów pismo zalecające zakupienie dla administracji „Rocznika Polityczno-Gospodarczego PAT” (cena jednego egzemplarza wynosiła 15 zł)²³; zalecenie zakupywania „Gospodarki Narodowej” wydało dla swoich organizacji CTORiKR.

Organizacje społeczno-gospodarcze w preliminarzach budżetowych przeznaczały środki na dofinansowywanie wydawnictw. I tak, Centralna Kasa Spółek Rolniczych wspierała w 1928 r. wydawanie „Spółdzielczego Biuletynu Naukowego” kwotą 500 zł miesięcznie, Ministerstwo Rolnictwa od 1926 r. wspierało finansowo Spółdzielczy Instytut Naukowy, w 1929 r. przyznając na fundusz wydawniczy 5 tys. zł („Biuletyn” liczył 16 stron, wydawano go w nakładzie 500 egz., a koszt druku jednego numeru w

²¹ E. Rose, *Publicystyka gospodarcza*, [w:] *Dziesięciolecie Polski Odrodzonej*. Kraków—Warszawa 1928, s. 1143.

²² A. Wierzbicki, *O współpracę z naszym przemysłem i handlem*, „Prasa”, 1936, nr 12, s. 1.

²³ AAN, zespół MSW, sygn. 169.

tymże roku wynosił 1172 zł²⁴), w następnych latach wysokość tej subwencji wzrosła²⁵; Ministerstwo Rolnictwa wspierało również miesięcznik „Rolnictwo”²⁶.

Sprawy prasowe na terenie Wolnego Miasta Gdańska podlegały Wydziałowi Prasowemu (od 1923 r. Oddziałowi Kulturalno-Oświatowemu) Komisariatu Generalnego RP w Gdańsku. Zadaniem tej instytucji było umieszczanie publikacji w prasie polskiej i utrzymywanie kontaktów z redakcjami prasy niemieckiej. Zdarzało się, że na wydawców wywierano presję ekonomiczną poprzez wstrzymywanie subwencji. Propagowaniu polsko-gdańskiej współpracy gospodarczej służyły — powołane przy poparciu Komisariatu — „Gdańskie Wiadomości Gospodarcze”, ukazujące się w latach 1933—1934. Pismo to dotowało Ministerstwo Przemysłu i Handlu w wysokości 7 tys. zł rocznie; dotacje przelewano na konto prezesa Z. Moczyńskiego²⁷.

Prasa emigracji polskiej w innych krajach częściowo była wspierana przez Ministerstwo Spraw Zagranicznych.

Państwo w budżecie preliminowało środki na wydawnictwa wynoszące 10,4% całości nakładów na naukę i sztukę. Tylko Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w 1933 r. przeznaczyło na wydawnictwa (w tym na „Rocznik Dziejów Społeczno-Gospodarczych”) 79 625 zł²⁸.

Brak danych nie pozwala ocenić, ile czasopism zostało po prostu zakupionych, bowiem dokumentacja była zwykle niszczone. Stało się tak m.in. z dokumentacją finansową Bezpartyjnego Bloku Współpracy z Rządem. Brak jest również dokumentacji MSW.

Szpecially starano się pozyskiwać prasę, w tym również gospodarczą, przed kampanią wyborczą. W jednej z akcji przedwyborczych (1927—1928) wojewoda kielecki otrzymał na ten cel 21 tys. zł, lubelski — 60 tys. zł (z sumy tej na zakup „Ziemi Lubelskiej” przeznaczył 40 tys. zł). Redaktor „Chłopa Polskiego” Jakub Bojko otrzymał 10 tys. zł. Bank Gospodarstwa Krajowego udzielił w tym czasie subwencji aż 7 pismom. Jak donosiła prasa opozycyjna, przedsiębiorstwa państwowe, monopole, Bank PKO zlecały ogłoszenia pismom prorządowym (w myśl Ministerstwa Spraw Wewnętrznych). Tadeusz Selimowski, autor informatora o partiach politycznych, podawał, że obóz rządowy miał wpływ na 151 czasopism²⁹.

²⁴ Tamże, zespół Spółdzielczy Instytut Naukowy, sygn. 14.

²⁵ Tamże, sygn. 25. Rada Banku Polskiego przyznała w 1932 subwencję w wysokości 25 tys. zł, w 1935 — 10 tys. zł, zaś Bank Związków Spółek Zarobkowych w tymże roku — 500 zł.

²⁶ W. Landau, *Kilka uwag o badaniach naukowych*, [w:] *Pięć lat na froncie gospodarczym*, t. 2, s. 363.

²⁷ Romanow, *op. cit.*, s. 101.

²⁸ GUS, *Statystyka Polski*, Seria C, z. 3, Warszawa 1934, s. 22.

²⁹ Paczkowski, *Prasa polska...*, s. 101—102.

Stan zależności prasy od rządu utrzymywał się w zasadzie, z niewielkimi zmianami, przez całe dwudziestolecie międzywojenne.

II

W pierwszych latach tworzącego się organizmu państwowego reaktywowano stare tytuły i tworzono regionalne czasopisma gospodarcze. Rozwinęła się prasa rolnicza, handlowa, spółdzielcza. Czasopisma gospodarcze wydawane były przez rząd, organizacje gospodarcze, stowarzyszenia społeczno-techniczne. Od 1918 do 1939 roku 41 organizacji gospodarczych wydawało 50 czasopism, głównie tygodników, dwutygodników i miesięczników⁸⁰. Organy te traktowano jako instrumenty oddziaływania na politykę rządu, nastroje i opinie oraz elementy reklamy.

Publicysta i ekonomista Czesław Bobrowski, mówiąc o polityce rządu (również gospodarczej), twierdzi, że kształtuje się ona nie tylko pod wpływem czynników gospodarczych, ale i pod wpływem elementów psychologicznych i społecznych: „Mówiąc wulgarnie, teren organizacji gospodarczych jest terenem, na którym wpływy i znaczenie uzyskać mogą nie ci, którzy swoje interesy prowadzą dobrze, a cudze dobrze znają, ale ci, którzy o nich mówić potrafią, a przede wszystkim ci, którzy zręcznie potrafią o nich mówić rządowi”⁸¹.

Po przeanalizowaniu tekstów oraz dyskusji toczącej się wokół „Przeglądu Gospodarczego” można stwierdzić, że koła wielkoprzemysłowe umiejętnie wpływały na politykę ekip rządzących. Publicysta „Robotniczego Przeglądu Gospodarczego” stwierdzał, że powstała prawdziwa oligarchia finansowa oparta już nie na politycznych, a na przywilejach własności. Uzależniła od siebie inne klasy i warstwy społeczne oraz przeniknęła prasę⁸².

Przewrót majowy 1926 r. stworzył warunki polityczne do zacieśnienia związków pomiędzy ugrupowaniami konserwatystów, ziemian i przemysłowców a rządem. Ich program odzwierciedlała żywo prasa związana z obozem Piłsudskiego, która często inspirowała dyskusje i postulowała koncepcje gospodarcze⁸³.

Polityka gospodarcza rządu była pod silną presją kół przemysłowo-handlowych — zorganizowanych w Centralnym Związku Przemysłu Polskiego oraz Unii Polskiego Przemysłu Górniczo-Hutniczego, a także rolniczych — skupionych w Centralnym Związku Izb i Organizacji Rol-

⁸⁰ Spis organizacji gospodarczych (wyliczenia własne).

⁸¹ C. Bobrowski, *Kierownicy*, „Gospodarka Narodowa”, nr 22 z 15 XI 1932.

⁸² H.K., *Walka o demokrację gospodarczą*, „Robotniczy Przegląd Gospodarczy”, 1928, nr 32, s. 51—52.

⁸³ W. Władyka, *Prasa konserwatywna w Polsce w latach 1926—1936*, RHCP, t. 14: 1975, z. 4, s. 438.

nicznych. Obok wymienionych organizacji poważny wpływ na rząd i jego decyzje wywierało w latach 1928—1930 Koło Gospodarcze Posłów i Senatorów BBWR⁸⁴. Wpływy tych grup nacisku wynikały z ich siły ekonomicznej, przemysłanej strategii i taktyki działania.

Program polityczno-gospodarczy z próbami wpływania na opinię publiczną spotykamy w czasopismach reprezentujących wymienione grupy. Powiązania te dostrzegała prasa opozycyjna, która stwierdzała, że rząd swoimi decyzjami w dziedzinie gospodarczej i politycznej sprzyja wielkiemu kapitałowi. W innych publikacjach spotykamy wypowiedzi głoszące, że rząd pomajowy w Polsce, jak żaden dotychczasowy, zdobył ogromne zaufanie sfer gospodarczych⁸⁵.

Prasę gospodarczą o charakterze lokalnym nurtowały również problemy regionalne; zwykle dotyczyły one zapóźnienia w rozwoju danego obszaru (Wileńszczyzna).

Najważniejszą rolę wśród periodyków gospodarczych spełniały czasopisma ogólnoeconomiczne. Inicjowały one publicystykę gospodarczą, upowszechniały politykę gospodarczą i starały się wpływać na opinię społeczną. Były to głównie tygodniki i dwutygodniki. Do najważniejszych należały: „Przemysł i Handel” (od 1930 r. „Polska Gospodarcza”, redagowany przez W. Gieysztorę, a później C. Peche) — tygodnik wydawany przy współdziałaniu Ministerstwa Przemysłu i Handlu, a później i innych instytucji oraz dwutygodnik „Przegląd Gospodarczy” — organ Lewiatana (redaktor A. Wierzbicki, następnie E. Rose). Z łódzkim przemysłem włókienniczym i byłymi działaczami rządowymi związana była „Polityka Gospodarcza” redagowana przez Stanisława Lauterbacha. W grupie tej należy również wymienić „Przegląd Handlowo-Gospodarczy”, „Gdańskie Wiadomości Gospodarcze”, „Górnośląskie Wiadomości Gospodarcze”.

Szerszą myśl polityczno-gospodarczą reprezentowała „Gospodarka Narodowa”, założona w 1931 r. z inicjatywy Czesława Bobrowskiego. Wokół pisma grupowali się kontynuatorzy idei „Brygady Gospodarczej” Stefana Starzyńskiego, którzy powołali Klub Gospodarki Narodowej, zrzeszający ekonomistów wywodzących się z młodej kadry urzędów centralnych. Na łamach dwutygodnika „Gospodarka Narodowa” publikowali artykuły J. Poniatowski, C. Peche, A. K. Ivanka, T. Łychowski, K. Sokołowski, W. Diamand, czyli praktycznie najlepsi publicyści gospodarczy. O charakterze tego czasopisma pisał Czesław Bobrowski: „Politykę naszą cechuje brak trwałego wyboru między grupami interesu i pomiędzy odłamami społeczeństwa”⁸⁶. Interpretując jego myśl można dojść do wniosku, że pismo starało się bronić niezależności poglądów,

⁸⁴ AAN, zespół A. Dobieckiego, sygn. 4.

⁸⁵ A. Zdanowski, *Poziom realnych płac robotniczych i drożyzna a współdziałanie Lewiatana z rządem*, „Robotniczy Przegląd Gospodarczy”, 1928, nr 5, s. 97.

⁸⁶ C. Bobrowski, *Epidemie*, „Gospodarka Narodowa”, 1932, nr 20.

umiejętnie propagować politykę rządu, a jednocześnie zachować dyskusyjny charakter. Prezentowało się ono jako organ luźnej grupy ludzi, których życiowym celem jest dobro gospodarcze Polski. Mieli się oni przyczynić do tego przez rozwój myśli ekonomicznej i kształtowanie poglądów ekonomicznych społeczeństwa.

Ciekawa jest inna wypowiedź cytowanego już C. Bobrowskiego o „Przeglądzie Gospodarczym”, który „co dwa tygodnie bije swe własne rekordy w sztuce krytycznej oceny niektórych posunięć rządowych bez przeciwstawiania się rządowi”³⁷.

Ocena treści „Przeglądu Gospodarczego” oraz opinia o jego publikacjach zamieszczonych na łamach innych czasopism pozwalają zbudować tezę, że prezentując opinie i poglądy grupy gospodarczej Lewiatana pismo to starało się urabiać opinię społeczną na rzecz tej grupy. Lewiatan w swych wystąpieniach programowych domagał się od rządu prowadzenia polityki „liberalizmu gospodarczego”, opartej na inicjatywie prywatnej. Państwu wyznaczał rolę swego „doradcy”, który pomaga prywatnemu kapitaliście w realizacji zamierzeń gospodarczych³⁸.

„Przegląd Gospodarczy” oddziaływał na grupy wyższych urzędników państwowych, ekonomistów i naukowców. Było to możliwe dzięki wysokiemu poziomowi redakcyjnemu czasopisma oraz brakowi poważnych periodyków ekonomicznych w latach dwudziestych na polskim rynku wydawniczym.

Inny charakter, bo dla innego odbiorcy był przeznaczony, miał „Robotniczy Przegląd Gospodarczy” — wydawany w latach 1924—1939 przez klasowe związki zawodowe i PPS oraz ruch spółdzielczy. Miesięcznik ten służył informacjami o gospodarce polskiej, ruchu zawodowym i spółdzielczym oraz ustawodawstwie socjalnym. Ostro krytykował politykę rządu i kół gospodarczych. Na jego szpaltach artykuły zamieszczali H. Diamand, B. Bierut, O. Lange, A. Zdanowski. „Robotniczy Przegląd Gospodarczy” bardzo często polemizował z publicystami konserwatywnymi; dostrzegając propagandową rolę prasy tego obozu, stwierdzał: „Nie ma większych doktrynerów nad publicystów i ekonomistów klas posiadających, bowiem naginają fakty i cyfry”³⁹.

Przez grupy skupione wokół czasopism gospodarczych upowszechniano i starano się kształtować przychylność wobec odpowiedniego kierunku polityki gospodarczej. I tak w latach kryzysu 1930—1935 kierunki tej polityki wyznaczała grupa współpracowników Józefa Piłsudskiego: Henryk Florian Rajchman, Adam Koc, Tadeusz Lechnicki i Ignacy Matuzewski. Ten ostatni na łamach „Gazety Polskiej”, centralnego organu sanacji, opublikował wiele artykułów odzwierciedlających ideologię

³⁷ Tamże.

³⁸ W obliczu hasel, „Przegląd Gospodarczy” z 1 X 1928.

³⁹ A. Zdanowski, *Harce kapitalistycznych ekonomistów*, „Robotniczy Przegląd Gospodarczy”, 1924, nr 11.

grupy, zaś w „Polityce Gospodarczej” (głównie w 1936 r.) propagował opracowany w 1935 r. program gospodarczy, odpowiadający interesom wielkiego kapitału⁴⁰.

Na treść artykułów starał się również wywierać wpływ Wydział Praszowy Prezydium Rady Ministrów poprzez „Biuletyny Gospodarcze”. Informowały one prasę o poczynaniach gospodarczych rządu i walce z bezrobociem, która to akcja szczególnie nasiliła się w 1934 r. Ukazywano wówczas i uzasadniano politykę inwestycyjną państwa. Po 1935 r. propaguje się budowę Centralnego Ośrodka Przemysłowego jako jeden ze sposobów na rozwój gospodarczy kraju i przeciwdziałanie kryzysom. Budowa tego okręgu spotykała się z ostrą krytyką prasy opozycyjnej, jak wileńskie: „Przegląd Gospodarczy Ziemi Północno-Wschodnich” czy „Tygodnik Rolniczy” oraz wydawane w Poznaniu „Życie Gospodarcze” i „Gospodarka Zachodnia”.

Następną grupę pism zajmujących się myślą ekonomiczną stanowią czasopisma naukowoekonomiczne. Pierwszym ogólnoeconomicznym periodykiem był „Ekonomista”, omawiający zagadnienia ekonomiczne, statystyczne, politykę gospodarczą. W latach trzydziestych pismo wyraźnie zajmowało się myślą ekonomiczną i historią gospodarczą, odchodząc od problematyki gospodarczej na rzecz rozważań teoretycznych o przyczynach kryzysu. Zagadnieniem koniunktury gospodarczej zajmowali się M. Kalecki, W. Fabierkiewicz i W. Grabski. O teorii wzrostu pisał Edward Lipiński. Metody obliczania dochodu narodowego analizowali Adam Heydel i Ludwik Landau, zaś zagadnieniem nakręcania koniunktury gospodarczej i gospodarki planowej zajmowali się Jan Drewnowski, A. Roszkowski, S. Schmidt. O współczesnej polityce walutowej i pieniężnej głos zabierali na łamach „Ekonomisty” A. Krzyżanowski, J. Lewiński, F. Zweig. Rozważania o rachunku ekonomicznym zamieszczał Michał Kalecki. Pismo miało charakter otwarty dla różnych koncepcji ekonomicznych⁴¹.

We Lwowie od 1937 r. PTE wydawało „Przegląd Ekonomiczny” — kwartalnik pod redakcją Leopolda Caro.

Następną grupę stanowiły wydawnictwa naukowoekonomiczne uczelni i instytutów naukowo-badawczych. Wymienić tu należy „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” wydawany przez Wydział Prawno-Ekonomiczny Uniwersytetu Poznańskiego, „Rocznik Dziejów Społeczno-Gospodarczych”, „Biuletyny Spółdzielczego Instytutu Naukowego” (od 1931 r. „Spółdzielczy Przegląd Naukowy”) i „Koniunkturę Gospodarczą”. W Krakowie w latach trzydziestych ukazywały się „Studia Ekonomiczne” — wydawnictwo Instytutu Ekonomicznego Polskiej Akademii Umie-

⁴⁰ Z. Landau, I. Matuszewski kierownik Ministerstwa Skarbu, „Finanse”, 1974, nr 1; AAN, zespół Prezydium Rady Ministrów, sygn. 63—32.

⁴¹ Z. Landau, W. Sierpiński, *Osiemdziesiąt lat „Ekonomisty”, „Ekonomista”, 1980, nr 5—6, s. 1027.*

jętności. Pismo, założone przy wsparciu Fundacji Rockefellera i UJ, służyło rozwojowi ekonomii polskiej oraz zbliżało ekonomiczny ruch krajowy do nauki zagranicznej.

Liczną grupę czasopism stanowiły wydawnictwa Głównego Urzędu Statystycznego. Powstały one stosunkowo wcześniej. W latach 1920—1923 wychodził „Miesięcznik Statystyczny”, następnie zaś do 1939 r. dwutygodnik „Wiadomości Statystyczne”. Podawały one szczegółowe dane o kosztach utrzymania, cenach, obiegu pieniężnym, zatrudnieniu i handlu. Ukazujący się od października 1923 do 1934 r. „Kwartalnik Statystyczny” zamieszczał artykuły analizujące poszczególne dziedziny życia oraz teoretyczne ze statystyki. „Miesięcznik Pracy” (1921—1922) omawiał całościowo rynek pracy, opieki społecznej oraz zawierał materiał statystyczny. W piśmie tym, przekształconym (1922) w kwartalnik „Statystyka Pracy”, znajdujemy źródłowe materiały analizujące sytuację na rynku pracy, płace, rejestr strajków i ceny. Czasopismo stało się „ofiara” oszczędności zastosowanych przez rząd prawicy i po ukazaniu się numeru 7—12 (lipiec—grudzień) za 1923 r. na pewien czas zostało zawieszona⁴².

Dostrzegając wagę handlu zagranicznego w gospodarce, utworzono miesięcznik „Handel Zagraniczny Rzeczypospolitej Polskiej”, wydawany przez GUS w latach 1925—1939. Ukazywał on obroty handlowe z zagranicą.

Wszystkie pisma wydawane przez GUS przynosiły materiał analityczny i statystyczny cytowany i analizowany przez większość czasopism gospodarczych. Ogółem ukazywało się 9 czasopism GUS, w nakładzie od 800 do 2000 egzemplarzy.

Wśród pism finansowych i ubezpieczeniowych najwcześniej zaczęła wychodzić „Gazeta Bankowa” we Lwowie. Ukazywały się tam również miesięcznik „Bankowy Kurier Gospodarczy” i „Kwartalnik Kas Oszczędności”. Poznań wydawał miesięcznik „Czasopismo Kas Oszczędności”. Zagadnieniom oszczędności w Polsce poświęcony był ukazujący się w Warszawie tygodnik „Oszczędność”.

Polityka walutowa, sprawy skarbowe często wpływały na plan pierwszy w polityce gospodarczej rządu, jak i sfer gospodarczych. Pieniądzem i jego złożoną funkcją zajmowała się nie tylko prasa gospodarcza. Wzrastająca rola kapitału, jak i utworzenie Banku Polskiego sprzyjały powstawaniu po 1926 r. czasopism zajmujących się tą problematyką. W latach 1926—1939 ukazywały się w Warszawie „Wiadomości Finansowe”, wydawane przez Agencję Wschodnią, oraz miesięcznik „Czasopismo Skarbowe” — organ Stowarzyszenia Urzędników Skarbowych RP. Bank Gospodarstwa Krajowego w latach 1928—1938 wydawał przegląd miesięczny pod takim samym tytułem. Pismo „Bank”, miesięcznik ukazujący się

⁴² „Statystyka Pracy”, 1923, z. 7—12. Szerzej wydawnictwo omawia „Kwartalnik Statystyczny”, 1930, z. 2.

od 1 lutego 1933 r., dostarczało wiedzy praktycznej i teoretycznej oraz pełniło rolę trybuny publicystycznej dla finansistów. Zamieszczało studia, przyczynki i artykuły z zakresu pieniążnictwa i kredytu, informując jednocześnie o sytuacji bankowej w kraju i za granicą. Pismo redagowała grupa pracowników największych instytucji finansowych w Polsce, ze Stefanem Buczkowskim jako redaktorem naczelnym.

Sprawy ubezpieczeniowe omawiały: dwumiesięcznik „Przegląd Ubezpieczeniowy”, miesięcznik „Wiadomości Ubezpieczeniowe” i dwutygodnik „Przewodnik Ubezpieczeniowy”. Do grupy tej należy również zaliczyć czasopismo „Praca i Opieka Społeczna” (uprzednio „Biuletyn”), które pod tym tytułem i w nowej formie ukazało się w 1921 r. Finansowane przez Ministerstwo Pracy i Opieki Społecznej, zajmowało się problematyką ustawodawstwa pracy i opieki społecznej.

Interesy i poglądy kupiectwa reprezentowały „Tygodnik Handlowy” — organ Stowarzyszenia Kupców Polskich, oraz „Przegląd Handlowy” — organ Centrali Związku Kupców. Agencja Wschodnia wydawała w Warszawie „Ajencję Handlową” (1926—1929), zmienioną na „Gazetę Handlową” (1929—1932); do wybuchu wojny wychodziła ona jako „Gazeta Codzienna — Handlowa”.

W innych większych ośrodkach wydawano pisma handlowe o znaczeniu regionalnym, np. w Poznaniu „Kupiec i Świat Kupiecki” — organ Rady Związku Towarzystw Kupieckich na Polskę Zachodnią, w Grudziądzu „Wszepolski Przegląd Kupiecki” — organ Związku Towarzystw Kupieckich na Pomorzu Zachodnim. W 1936 r. ukazywało się 14 czasopism handlowych⁴³.

Z czasopiśmiennictwem handlowym łączono bardzo często pisma rzemieślnicze, czego przykładem jest „Głos Kupiecko-Rzemieślniczy”. Wynikało to ze związku tych dwóch dziedzin gospodarki, organizacyjnie połączonych przez Izby Rzemieślnicze oraz Przemysłowo-Handlowe. Te ostatnie wydawały biuletyny noszące charakter informatorów fachowych i reklamowych, Izby Rzemieślnicze natomiast czasopisma zawodowe związane z wykonywanym zawodem, np. „Rzemieślnik”. Pisma wydawano w Katowicach, Grudziądzu, Włocławku („Głos Przemysłu Mięsnego”, „Pracownik Kupiecki”, „Przemysł Piwowski”).

W okresie międzywojennym powstało wiele czasopism fachowych związanych z przemysłem i techniką. Członek władz Międzynarodowego Zrzeszenia Prasy Technicznej i Zawodowej Aleksander Pawłowski w 1930 r. stwierdził wszakże: „Czasopiśmiennictwo techniczne zrobiło w Polsce Odrodzonej postępy poważne, w ciągu kilku lat ostatnich więcej niż podwoiło się, pod względem wartości wewnętrznej poważnie podniosło [...] jednak nie stoi na poziomie czasopism niemieckich, angielskich

⁴³ M. Grzegorzczak, *Prasa gospodarcza w Polsce*, „Prasa”, 1936, nr 12, s. 12.

skich, amerykańskich [...] niewielka ilość byt ma zapewniony, większość ma żywot mizerny [...]. Niektóre działy prasy, jak np. prasa rzemieślnicza, są w stanie opłakanym pomimo wielu lat istnienia"⁴⁴.

Wydawcami czasopism technicznych i przemysłowych były zrzeszenia branżowe i organizacje gospodarcze. Prawie każda dziedzina życia gospodarczego miała własne pismo. Jednym z wydawców był np. Polski Związek Przemysłowców Metalowych, który wydawał tygodnik „Przemysł Metalowy”, miesięcznik „Maszyny Rolnicze” oraz „Rocznik Polskiego Związku Przemysłowców Metalowych”.

W tej grupie czasopism ukazywały się „Gazeta Cukrownicza”, „Przemysł Chemiczny”, „Przegląd Włóknisty” (po 1927 r. „Rynek Włóknisty”), „Przegląd Elektrotechniczny”, „Polski Przemysł Węglowy”, „Metalowiec”, „Mechanik”, „Technika Gorzelnicza”, „Młynarz Polski”, „Cement”, „Drzewo”. Pierwszym samodzielnym pismem o tematyce hutniczej był „Hutnik”, który przekształcił się z „Przeglądu Górniczo-Hutniczego” w pismo o wysokim poziomie redakcyjnym. Ukazywało się ono początkowo jako miesięcznik Związku Hut Żelaznych, od stycznia zaś 1930 r. jako miesięcznik organizacji hutniczych; później stało się czasopismem zawodowym. „Hutnik”, wydawany zrazu w Warszawie, od 1932 r. w Katowicach, obok problematyki techniczno-fachowej informował o wydarzeniach gospodarczych⁴⁵.

Podniesieniem rangi i upowszechnieniem wiedzy o przemyśle naftowym zajmowały się „Polski Przemysł Naftowy” (1921), „Nafta” (1922—1923) i „Przemysł Naftowy” (1926—1939), to ostatnie wydawane we Lwowie przez Krajowe Towarzystwo Naftowe jako miesięcznik w nakładzie 1000 egz. „Przemysł Naftowy” opublikował łącznie 898 artykułów, z czego 55,8⁰/₀ dotyczyło problemów technicznych⁴⁶.

Wydawcy pism technicznych zjednoczyli się i działali w Związku Polskich Czasopism Technicznych i Zawodowych. Po powstaniu w 1925 r. Międzynarodowej Federacji Prasy Technicznej zostały sformułowane ogólne założenia programowe, określono zadania prasy technicznej. Jako organ Związku ukazywało się do 1938 r. pismo „Wiadomości Związku Polskich Zrzeszeń Technicznych”⁴⁷.

Rozwijały się również czasopisma związane z komunikacją: w 1926 r. ukazywało się 12 czasopism lotniczych i samochodowych. W 1930 r. — 17, w 1935 — 11⁴⁸.

⁴⁴ Paczkowski, *Prasa polska...*, s. 304.

⁴⁵ H. Ciszewska-Wusatowska, „Hutnik”. *Monografia historyczna czasopisma z lat 1929—1939*, Warszawa 1977, s. 110.

⁴⁶ W. Pawłowski, *Czasopismo „Przemysł Naftowy” w latach 1926—1939*, [w:] *Czasopiśmiennictwo górnicze w Polsce*, Katowice 1977, s. 49—63.

⁴⁷ J. Pazdur, *Pierwsze próby organizacji polskiej prasy technicznej*, „Prasa Techniczna”, 1972, nr 3, s. 17—19.

⁴⁸ Paczkowski, *Prasa polska...*, s. 305.

Ważną rolę spełniały czasopisma związane z powstającą i rozwijającą się gospodarką morską. Pierwsze periodyki o tematyce morskiej, wspierane przez przedsiębiorstwa zajmujące się gospodarką morską („Żeglarz Polski”) i Urząd Morski („Biuletyn Porty Gdyńskie”), podejmowały na swych łamach zagadnienia zagospodarowania wybrzeża, korzystania z portu gdańskiego i organizacji własnej gospodarki morskiej. Od czerwca 1927 r. wychodziła „Żegluga” — morskie pismo fachowe omawiające handel morski i żeglugę. Początkowo wydawane jako miesięcznik, później (1935—1938) ze względów finansowych wychodziło nieregularnie.

Wraz z budową Gdyni nastąpił rozwój czasopiśmiennictwa morskiego, jako wynik szczególnego zainteresowania tą inwestycją rządu, jak i sfer gospodarczych. Powstają „Wiadomości Portu Gdyńskiego” (1931—1939), pismo — jak głosił tytuł — w tematyce swej oscylujące wokół Gdyni. Część urzędowa zawierała informacje o ruchu statków, w nieurzędowej zamieszczano artykuły problemowe związane z rozbudową i pracą nowego portu. Kronika i informacje wzbogacały miesięcznik⁴⁹. Od stycznia 1939 r. zmienił się tytuł pisma na „Wiadomości Portowe”, a współredaktorem stała się PAT. Wprowadzono barwną okładkę, fotografie i reklamy. W czołówce pojawiły się artykuły (w językach polskim i angielskim — szpaltami) czołowych osobistości polskiego życia gospodarczego: Eugeniusza Kwiatkowskiego i Antoniego Romana⁵⁰. W artykułach omawiano osiągnięcia polityki morskiej w Polsce, stosunek do Gdańska itd.

Wraz z powstaniem Instytutu Bałtyckiego rozwijają się badania całokształtu spraw morskich, a ich wyniki publikowane są w pozycjach zwartych lub w kwartalniku „Uprawa Morza” — organie Kolegium Ekonomicznego IB w Gdyni. Pismo to, ukazujące się od marca 1938 r. pod redakcją Alfreda Zakrzewskiego, przynosiło bogaty plon badań nad żeglugą, handlem oraz zagadnieniami socjologicznymi tworzącego się ośrodka miejskiego w Gdyni. Finansowo wspierane było przez Komisarza Rządu w Gdyni⁵¹. Rozwój czasopism morskich, przypadający na okres po 1935 r., wynikał z morskiej polityki gospodarczej państwa.

Tradycję wśród czasopism gospodarczych posiadała prasa spółdzielcza, która powstała równoległe ze spółdzielniami na przełomie XIX i XX w., głównie w zaborze pruskim i w Królestwie Polskim. Najliczniejszą grupę stanowiły pisma związane ze spółdzielczością spożywców. Ogółem w okresie międzywojennym wydano ich 60. Mniej liczne, ale bardziej stabilne były pisma spółdzielni spożywczo-rolniczych⁵². Wśród czasopism spółdzielczych wyróżnił się dwutygodnik „Społem”, redago-

⁴⁹ Machaliński, *op. cit.*, s. 30.

⁵⁰ „Wiadomości Portowe”, 1936, nr 6; 1939, nr 7.

⁵¹ *Słowo wstępne*, „Uprawa Morza”, 1938, z. 1.

⁵² *Encyklopedia historii gospodarczej...*, s. 115.

wany od 1918 r. przez Romualda Mielczarskiego, a następnie (od 1924 r.) przez Mariana Rapackiego.

Wraz z powstaniem Związku Rewizyjnego Polskich Spółdzielni Rolniczych wychodził (raz w miesiącu od 1920 r.) jego organ „Czasopismo dla Spółek Rolniczych” wraz z dodatkiem pt. „Przewodnik Kółek i Stowarzyszeń Rolniczych”. W lutym 1921 r. zmieniono tytuł na „Czasopismo Spółdzielni Rolniczych”. Wraz z powstaniem 1 stycznia 1928 r. Zjednoczenia Związków Spółdzielni Rolniczych RP pismo stało się centralnym organem Związku.

Spółdzielczość kredytowa wydawała od sierpnia 1917 r. miesięcznik „Siła”, będący organem Polskiego Związku Rewizyjnych Spółdzielni Kredytowych, od 1922 zaś „Poradnik Spółdzielni Kredytowych”. Spółdzielczość wojskowa wydawała dwutygodnik „Społem — Wojskowy Przegląd Spółdzielczy”.

Ogółem w 1929 r. ukazywało się 25 pism spółdzielczych, z tego 15 w języku polskim, przeważnie miesięczników⁵³. Kryzys gospodarczy dotknął szczególnie prasę spółdzielczą. Było to czynnikiem upadku spółdzielni, ich rozwiązywania oraz koniecznych oszczędności. Wiele spółdzielni, przy nikłych zyskach, ubożeniu członków, ograniczyło wydatki na działalność kulturalną i oświatową. Zmniejszyła się liczba wydawanych tytułów. W 1932 r. wydawano ich 47, w 1935 zaś 22. Charakterystyczne, że tylko 42 z nich powstały w okresie do 1925 r., 2 do 1930, reszta w latach trzydziestych⁵⁴. Stworzony po reorganizacji spółdzielni na miejsce Unii i Zjednoczenia Związek Spółdzielni Rolniczych i Zarobkowych RP przejął prasę poprzednich związków. Nastąpiło uporządkowanie tematyczne czasopism spółdzielczych. Organem oficjalnym został „Poradnik Spółdzielni”, zaś „Czasopismo Spółdzielni Rolniczych” zajęło się krzewieniem ideologii spółdzielczej. Wydawnictwem popularnym dla szerokiego ogółu członków było „Zjednoczenie”.

W 1935 r. ukazywało się 25 czasopism spółdzielczych w języku polskim, 4 w ukraińskim i rosyjskim, 3 w niemieckim i po jednym w żydowskim i białoruskim. Z liczby tej 21 to periodyki instruktazowo-praktyczne, zaś 3 fachowe; reszta nosiła charakter ogólnospółdzielczy. Ze względu na okres ukazywania się przewagę miały miesięczniki nad dwutygodnikami i tygodnikami. Tematycznie pierwsze miejsce zajmowała prasa spółdzielczości rolniczej z 13 czasopismami. Jeżeli porównamy stan prasy spółdzielczej z 1930 i 1935 r., to wzrost w liczbach bezwzględnych wynosi 10 tytułów (40⁰/o). Nakłady w tym czasie wzrosły o 13⁰/o (w prasie polskiej o 326⁰/o). Najwyższy nakład miało „Zjednoczenie”, które

⁵³ K. Haubold, *Prasa spółdzielcza w Polsce*, „Biuletyny Spółdzielczego Instytutu Naukowego”, 1930, z. 5, s. 70.

⁵⁴ E. Szubert, *Prasa spółdzielcza w Polsce*, „Spółdzielczy Przegląd Naukowy”, z. 10—12, s. 65.

ukazywało się w 100 tys. egz. W 1934 r. prasa spółdzielcza stanowiła 1,6⁰/₀ ogólnej liczby czasopism w Polsce i 7,8⁰/₀ pism gospodarczych⁵⁵.

Ze wszystkich grup czasopism gospodarczych najliczniejsze było czasopiśmiennictwo rolnicze, legitymujące się tradycją sięgającą XIX w. W pierwszym dziesięcioleciu Drugiej Rzeczypospolitej ukazywały się ogółem 244 czasopisma rolnicze, w drugim 134⁵⁶. Mieściły się w tej liczbie periodyki o różnym poziomie oraz tematyce: rolniczej, ogrodniczej, bartniczej, leśnej lub traktujące o całokształcie problematyki. Poziom średni i wyższy prezentowało ok. 15 czasopism. Wymienić wśród nich należy „Koniunkturę Rolniczą” (1936—1939), redagowaną przez Oddział Rolnictwa Instytutu Badania Koniunktur Gospodarczych i Cen, oraz „Rolnictwo” (1928—1939), wydawane przez Towarzystwo Oświaty Rolniczej z zasiłku Ministerstwa Rolnictwa, które stanowiło ogniwo łączące odbiorców z rządem i propagowało jego politykę⁵⁷. Problematyką ekonomiki rolnej, przemysłu rolnego i statystyki zajmował się „Rolnik Ekonomista”, ukazujący się jako dwutygodnik od stycznia 1926 r. Pismo zamieszczało streszczenia artykułów w językach francuskim i angielskim.

Problematykę naukowej organizacji pracy podejmował dwumiesięcznik „Organizacja Pracy w Rolnictwie”, wydawany od 1927 r. przez Instytut Naukowej Organizacji Pracy w Warszawie.

Uprawą roli, hodowlą, polityką rolną i problematyką gospodarczą rolnictwa zajmowała się wychodząca w latach 1931—1939 „Agronomia Społeczna”. Związek Izb i Organizacji Rolniczych RP wydawał ilustrowane pismo tygodniowe „Życie Rolnicze” (1936—1939). Organ Związków Ziemiaków redagował pismo o długoletniej tradycji „Gazeta Rolnicza”. Ogólnorolniczy charakter miały: „Rolnik” (Lwów), „Tygodnik Rolniczy” (Wilno), „Poradnik Gospodarski” (Poznań), „Rolnik Śląski” (Katowice), „Zagroda Wzorowa” (Kraków) — wydawane przez regionalne Izby Rolnicze i Towarzystwo Organizacji Kółek Rolniczych. Z pism specjalistycznych wymienić należy: hodowlane („Przegląd Hodowlany”, „Drób Polski”, „Poradnik Mleczarski i Jajczarski” i „Przegląd Mięsny”), ogrodnicze („Ogrodnictwo”, „Giełda Ogrodnicza”, „Przegląd Ogrodniczy”, „Hasło Ogrodnicze”), leśne („Las Polski”), bartnicze („Bartnik Postępowy”) i rybackie („Przegląd Rybacki”).

Na wymienienie zasługuje ukazujące się w latach 1935—1937 „Chłopskie Życie Gospodarcze” — dwutygodnik redagowany m.in. przez Stefana Ignara. Zajmowało się ono problematyką gospodarczą, analizując ją z pozycji lewicowych, głosiło zasadę współpracy chłopów z klasą ro-

⁵⁵ Tamże, s. 63—67.

⁵⁶ S. Antoniewski, *Zarys bibliografii polskiego czasopiśmiennictwa rolniczego i pokrewnego na ziemiach polskich za okres 200 lat (1755—1955)*, Warszawa 1960, s. 23.

⁵⁷ Artykuł wstępny ministra rolnictwa Niezabytowskiego, „Rolnictwo”, 1981, nr 1.

botniczą. Pismo, bardzo krytyczne w stosunku do polityki gospodarczej rządu, często ulegało konfiskacie⁵⁸.

Brak współdziałania pomiędzy licznymi pismami rolniczymi stworzył zapotrzebowanie na formę organizacyjną podobną do PZWDz i Zrzeszenia Prasy Technicznej. W latach 1937—1938 ukonstytuowało się Stowarzyszenie Prasy Rolniczej i Pokrewnej, które na mocy decyzji Komisarza Rządu miasta Warszawy z 11 lutego 1937 r. wpisane zostało pod nr 968 do rejestru stowarzyszeń i związków⁵⁹. Celem powstałego stowarzyszenia było dbanie o interesy prasy, rozwój i dostarczanie materiałów informacyjnych. Organizacja, korzystając ze wsparcia Izb i Organizacji Rolniczych RP, w marcu 1938 r. skupiała 18 czasopism, w tym „Rolnika”, „Gazetę Rolniczą”, „Życie Rolnicze”, „Agronomię Społeczną”, „Przewodnik Gospodarczy”, „Przegląd Hodowlany”, „Zjednoczenie”.

III

Polska prasa gospodarcza w latach 1918—1939 przeżywa kilka etapów rozwoju. Pierwszy to lata po odzyskaniu niepodległości, do 1921 r., kiedy funkcjonujące dawniej w poszczególnych zaborach czasopisma gospodarcze nabierają charakteru ogólnokrajowego, a jednocześnie powstają nowe tytuły kupiecko-przemysłowe oraz ogólnogospodarcze.

Etap drugi przypada na lata 1921—1926. W tym okresie wewnętrznej walki politycznej tworzące się czasopisma są ściśle związane z ugrupowaniami politycznymi i gospodarczymi. Powstaje i rozwija się czasopiśmiennictwo GUS, pozostające pod wpływem sfer gospodarczych. Umacniające swoją pozycję grupy przemysłu, finansów i rolnictwa „podążają z pomocą” stronnictwom reprezentującym ich interesy⁶⁰. Odbiciem tych działań jest treść artykułów zamieszczanych w prasie. Mnożą się artykuły wskazujące, że władze nie liczą się z opinią świata gospodarczego, krytykuje się politykę gospodarczą i zbyt szerokie świadczenia socjalne. Przygotowuje się grunt do przewrotu majowego.

W trzecim etapie (1926—1929) następuje wyraźny podział na prasę prorządową i ugrupowań politycznych wspierających lub krytykujących jego politykę. Prasa gospodarcza urabia opinię publiczną w kierunku przychylnym dla przedsięwzięć rządu lub stara się wywierać wpływ przez artykuły gospodarczo-programowe („Przegląd Gospodarczy”). Wystąpienia prasowe oscylują wokół interwencjonizmu i etatyzmu, polityki celnej, fiskalnej, przemysłowej i rolnej.

W okresie kryzysu prorządowa prasa gospodarcza ostro występuje

⁵⁸ „Chłopskie Życie Gospodarcze”, 1935—1937.

⁵⁹ AAN, zespół SIN, sygn. 35.

⁶⁰ J. Lempicki, *Stosunek władz państwowych do przedstawicielstwa interesów gospodarczych*, „Przegląd Gospodarczy”, 1922, z. 9, s. 31.

przeciwko zdobyciom socjalnym. Ogłaszane są w wielu artykułach czołowych publicystów propozycje ich likwidacji. Stowarzyszenie przedsiębiorców, jak i ugrupowania prostanacyjne uzyskują znaczny wpływ w rządzie, Sejmie i Senacie. Wielu z menadżerów życia gospodarczego, publicystów gospodarczych współpracuje z rządem pomajowym w komisjach rolnej i przemysłowej. Różne względy (głównie osobiste) łączące grupę rządzącą ze sferami gospodarczo-politycznymi sprawiły, że chętnie korzystano z doradztwa tych ostatnich przy podejmowaniu decyzji państwowych. Kryzys gospodarczy 1929 r. wprowadził prasę w czwarty etap, trwający do 1935 r. Utrzymały się wówczas tylko te tytuły, które posiadały wsparcie finansowe rządu lub organizacji społeczno-gospodarczych. Na łamach czasopism gospodarczych trwała ostra dyskusja nad sposobem wyjścia z kryzysu. Najlepiej charakteryzuje ten okres „Gospodarka Narodowa”: „Gdyby brać dosłownie memoriały i petycje składane przez ugrupowania przemysłowe rządowi, można by przypuszczać, że produkcja w Polsce istnieje bynajmniej nie dla zapewnienia renty kapitałowi, lecz dla dobra państwa i robotników”⁶¹.

W piątym okresie historii prasy gospodarczej (1935—1939) pomyślna koniunktura sprzyja wznowieniu i powstaniu nowych czasopism. Były to głównie czasopisma finansowo-oszczędnościowe, techniczne, morskie i rolnicze. Ich rozwój wynikał z procesu uprzemysłowienia, budowy COP oraz tworzenia polskiej gospodarki morskiej. Czasopisma są miejscem polemik i dyskusji nad koncepcjami rozwoju gospodarczego, wymienia się poglądy na temat handlu zagranicznego. Trwają, podobnie jak w poprzednich okresach, spory pomiędzy poszczególnymi periodykami reprezentującymi odmienne grupy. Wspólną cechą je łączącą jest sprawa obrony państwa przed zagrożeniem zewnętrznym. Problematyka obronności, zbrojeń i organizacji społeczeństwa na wypadek wojny oraz składek na Fundusz Obrony Narodowej nasila się w prasie począwszy od marca 1935 r.

Reasumując, stwierdzić należy, że prasa gospodarcza w Drugiej Rzeczypospolitej, ściśle sprzężona z gospodarką i polityką kraju, reprezentowała wszystkie dziedziny życia organizmu państwowego.

⁶¹ Bobrowski, *Epidemie*, s. 278.